

Адаптивні властивості традиційної календарної обрядовості білорусів та її сучасна роль

Тетяна Кухаронок

In the article on the basis of literature and field researches features of adaptation of traditional calendar ceremonialism of Byelorussians, formations of calendar system of holidays in present conditions are investigated. Main directions of transformation of traditional holidays of a national calendar during the modern period, leaders from which are synthesis of natural-economic and Christian calendars, the activation of regional (local) subcultures, change of ethnocultural dominants in folklore-ethnographic holidays are revealed and interpreted.

У артыкуле на базе літаратурных і экспедыцыйных палявых матэрыяла даследаваны асаблівасці адаптацыі традыцыйнай каляндарнай абраднасці белоруса, формавання каляндарнай сістэмы свята у сучасных умовах. Праявы і інтэрпрэтаваны асноўныя накірункі трансфармацыі традыцыйных свята народнага календара сучасны перыяд, вядучымі з'яўляюцца сінтэз прыродна-гаспадарчага і хрысціянскага календароў, актывізацыя рэгіянальных/лакальных субкультур, змена этнакультурных дамінантаў у фальклорна-этнаграфічных святах і інш.

Особливістю сучасної святкової культури є її поліфункціональність, мобільність, адаптивність до етнокультурної ситуації в соціально-культурному оточенні, яке швидко змінюється. Головними напрямками формування в незалежній Республіці Білорусь нової календарної системи є використання національних святкових традицій, синтез природно-господарського та християнського календаря, а також актуалізація регіональних (локальних) субкультур, зміна етнокультурних домінант у фольклорно-етнографічних святах та ін.

Самобутні календарні свята, звичаї та обряди білорусів є однією з найважливіших частин духовної культури, яка тісно пов'язана з історією народу, його життєвим укладом на різних етапах розвитку, з природними та соціальними умовами, а також відображає давні контакти із сусідніми народами, що проявилися в різночасових за походженням елементах календарної обрядовості. Традиційні календарні свята, звичаї та обряди разом з іншими автентичними формами народної культури – це основа і ядро всієї етнічної культури білорусів. Традиційна календарна обрядовість на сучасному етапі характеризується життєздатністю і має локально-типологічну різноманітність. Однією з головних проблем, яка в умовах глобалізації стає основною, є проблема збереження національної ідентичності. Останнє десятиліття в культурному житті країни було часом становлення традиційної культури як самостійної галузі державної відомчої сфери культури. На державному рівні були створені правові, соціально-економічні, організаційні умови для збереження цінностей традиційної культури. Закон «Про культуру в Республіці Білорусь» сформулював мету й основні напрями культурної політики, визначив як найважливіший її пріоритет відродження, збереження, розвиток і популяризацію білоруської національної культури.

Активізація місцевої локальної субкультури пов'язана з об'єднанням локальних і загальнобілоруських традицій, які спрямовані на конкретну людину в її життєдіяльності. На регіональну і локальну специфіку календарних свят, звичаїв, обрядів білорусів вплинуло багато факторів, у тому числі взаємодія інших етнічних культурних традицій: білоруської, російської, української, польської; тривале співіснування православної і католицької конфесій; спільне проживання в багатьох населених пунктах православних і католиків, постійна релігійна і культурна взаємодія між ними. Для таких поліконфесійних регіонів, як Наддніпрянщина і Надозер'я, де більшість білорусів, що проживають тут, належать до однієї з основних християнських конфесій – православної чи католицизму, характерне розширення святкового часового простору, який стосується найбільш значущих річних свят і святкових періодів (Різдво, Благовіщення, Великдень, Трійця та інші). Під час відзначення головних католицьких свят у православних допустиме порушення буденного (профанного) окціонального і вербального простору, що виявляється як у відмові від роботи в дні, які є святковими для представників іншої конфесії, так і у включенні обрядово-святкових елементів у буденний, щоби більше, профанний простір. Місцеві білоруси-католики відзначають свята, яких немає в офіційному католицькому календарі: Юрія весняного, Першого Спаса, Покрови та ін.

У зв'язку з тим що народний календар був тісно пов'язаний із християнським, у сучасній Білорусі більшість традиційних свят приурочено до церковно-християнського календаря. Частина календарних свят має постійну дату проведення, частину (т. з. рухливі) відзначають залежно від дати проведення Пасхи (Великоддя) – коливається від 4 квітня до 8 травня у православних, від 22 березня до 25 квітня – у католиків.

Народний календар православних і католиків відрізняється системами вимірювання часу: юліанською і григоріанською (різниця 13 діб), складом церковних свят, певними розбіжностями на рівні великих ритуальних комплексів і окремих елементів конкретного обряду, складними сполученнями різноетнічних та різноконфесійних елементів.

У сучасний період найсприятливіші умови для існування традиційних календарних свят є там, де збереглися до наших днів традиційні форми соціокультурної та господарської діяльності. Функціонування традиційних календарних звичаїв, обрядів та вірувань у сільській спільноті багато в чому зумовлюють світоглядні уявлення, які підтримують їх збереження і включення в систему обрядового життя локальних спільнот, упорядковують народний календар, визначають семантику його вузлових точок і відрізків. Структура ж народного календаря визначається чергуванням свят та буднів, ієрархією самих свят, їх відношенням між собою. У сучасний період селяни усвідомлюють протиставлення свята і буднів. Для старших носіїв традицій властиве глибоке шанування свята як такого. Наведемо найбільш типові відповіді щодо цього, зафіксовані автором під час польових експедицій у різні регіони Білорусі в 2006–2009 рр.: «Благавешчанне празнікавалі, не рабілі. І Мікола, і Юр'я, і Ушэсце – усе празнікі, не работалі, празнікавалі. А Вы думаеце, эта хіба добра – рабіць? Е й граза, і бура – эта се празніка нада глядзець»; «Стрэчанне было, а як жа, святкуем. Нічога ня дзелаем, святкуем, ого!»; «Стараюцца на Благавешчанне нічога не рабіць, у цэркві багаслужэнне, эта благавесны дзень. Яго запамінаюць і як картошку капаць, стараюцца эты дзень засыпаць, бывая лес ідуць, кажэ, назаві які дзень было Благавешчанне, дапусцім у срэду ці чацвер, каб ня бачыць вужака»; «Дзве Прачыстыя, ніхто нічога не рабіць»; «Мікола зімовы – празнік, проста не работаем у гэты дзень»; «Ушэсце тожа празнуем, большы празнік»; «Казанскую так атмячаюць, за празнік, ужэ нічога ня дзелаюць»; «Мы любое свята не работаем, хіба якога свята ня знаем. А так ня работаем»; «Пакро ё, свята большое, няльзя нічога дзелаць. Савы, Варвары, Міколы – усе етыя празнікі ідуць адзін за адным. Нічога ня дзелаем. На свята няльзя работаць»; «Дождалі празніка і нічога не робім, мы саблюдаем. Старыя люды расказвалы, кольсь пышлы на Дэвятуха сіно грэбсты, хватаемо, хмара ідэ. Згрэблы тое сіно, грымнуло – і спалыло тое сіно. Воровіты свята. Усё ат Бога. Вот за гэто і нэ робымо, прыдэржымаемса»; «Увядзенне, ідуць у цэрка ку і проста празнуюць і сё».

Важливим принципом регуляції народного календаря є відрізнення свят великих і малих, так званих присвятків. Для кожного з них наявна своя система заборон, в основі яких лежать традиційні вірування, пов'язані з категорією часу (заборонені дні або години доби). Наслідком порушення встановленого порядку в «заборонені дні» є неминуче покарання: «Празнік бы, Юр'я. Я і думаю, пайду к саседу баршча яму звару, а то ён баршча прасі. Ён мне курыцу даста с халадзільніка,

ну, да хай бы ж сам пасек. А я гавару: – «Дай я». Курыцу на калодку, тапаром – шах, адсекла сабе на пальца, во. За то, што тапор у руці зяла на Юр'я. Няльзя» (Софія Шевцова, 1927 р.н., с. Губичі, Буда-Кошелевський район, Гомельська область); «Варвары – яны крывья дужа, гавораць. На Варвары шыць, кажучь, ня можна, бо будуць пальцы рваць. Іголкау шыць няльзя. Увесь дзекабр – святы і святы. Крывья, значыць, няльзя нічога дзелаць, бо як сдзелаеш, то і скажацца. У нашай дзярэ ні было: гну на якое-та свята, у Каляды, кажацца, палазы. Жонка была бярэменная, а ён дзела санкі і гну палазы. І радзілася дзевачка – ножкі былі назад завернуты. І тая дзевачка до га ляжала бальніцы, больш года ляжала гіпсах. І ціпер яна прыхрамвае» (Марія Сергієнко, 1945 р. н., с. Хизів, Кормянський район, Гомельська область); «Градавая серада, сухі чацвер, кажэ, на гэтыя празнікі нельга нічога агародзе рабіць, ні палоць, ні садзіць, таму што град паб'е або засуха засушыць» (Віра Дашко, 1932 р.н., с. Костеши, Узденський район, Мінська область); «Кольсь, дзід кажэ, каб закопачь картошку яму. А баба кажэ: «Ні ідэмо, сённі Чудо». А дзід: «Ідэмо». Ну, і закопачы тую картошку. І прышлося іі на вісні откопываты – зніла вся. Одна ямка. І на Чудо вжэ больш нэ робылы ніяк» (Марія Сергієвич, 1937 р. н., с. Оса, Кобринський район, Брестська область).

Етнічна специфіка відзначення свят найкраще відображена на сімейному рівні і в сільському соціумі.

У різдвяному обрядовому комплексі нинішніх сільських білорусів можна виділити три кульмінаційні моменти: Різдво Христове і вечір напередодні; Новий рік і щедрий (багатий) вечір; Водохреща і вечір напередодні. Сьогодні Різдво святкують у багатьох сім'ях. Відвідування церкви (костюлу) – необхідний компонент свята, передусім для вірян. Напередодні Різдва багато хто дотримується традиційного пісного Святвечора. Традиційно на щедрий вечір у селі припадала основна кількість ворожін, тому й сучасна молодь прагне ворожити саме в цей час. Білоруські дівчата, як і раніше, напередодні щедрого вечора («старого Нового року») ворожать на свою майбутню долю, але все це здійснюється у вигляді святкового жартівливого розіграшу (наприклад, дівчата опівночі набирають по мобільному телефону будь-який номер і коли потрапляють на чоловіка, питають його ім'я, вважаючи, що таке ім'я буде в майбутнього чоловіка) та ін.

Обряд колядування займає одне з центральних місць у різдвяному обрядовому комплексі, однак кількість варіантів святкових різдвяних обходів зменшилася, хоча деякі регіональні та локальні особливості традиційного колядування зберігаються в сільській місцевості. На Поліссі, Надніманні, Надозер'ї побутує тип обходів, що здійснюються напередодні або в перший день Різдва, коли ходять групи, які носять зірку і виконують релігійні колядки. Крім того, такі групи виконують одну-дві традиційні колядки, присвячені господареві або його дружині чи дітям.

Сьогодні найбільш поширені групи колядників за участю переодягнених персонажів. Велика заслуга в

цьому належить культпрацівникам, що відроджують місцеві різдвяні свята, звичаї, обряди, пісні, маски. Це знаходить підтримку в жителів кожного конкретного населеного пункту.

Як характерний приклад такого стану можна привести с. Семежаву Копильського району Мінської області, де місцеві культпрацівники разом із білоруськими етнографами в 1990-і роки на основі спогадів старожилів відродили унікальний обряд «Різдвяні царі», приурочений до щедрого вечора (з 13-го на 14-е січня). Односельці прийняли з радістю «своїх царів» і, починаючи з 1998 року, по вулицях Семежави щорічно ходять колядувати кілька груп.

На Брестщині й Гомельщині сучасний обряд щедрування (колядування) – це весела гра з піснями, танцями, інтермедіями. Справжнім карнавальним центром є смт Давид-Городок Столинського району Брестської області, де з 1986 р. відродили місцевий різдвяний обряд «коніки». Група переодягнених («коніки») ходить на щедрий вечір. У неї входять різні зооморфні і антропоморфні персонажі. Головний персонаж, символ свята – «кінь», якого роблять традиційно, і «іздовий» («ездавой») – молодий неодружений хлопець. Крім нього, до групи входять традиційні маски Баби-Яги, ведмедя, вовка, чорта, бика, корови, зайця, «смерті», а також сучасні персонажі – Дід Мороз, Снігуронька, Червона Шапочка, мушкетери, півень, слон, Верка Сердючка, Міккі Маус, Попандопало, кат, «ніч». «Коник» ходить довго, поки всіх не обійде. Після цього збираються на площі біля міської ялинки і танцюють там усі разом. Проводять також огляд-конкурс груп і масок, куди збираються місцеві мешканці та численні гості. Міський будинок культури нагороджує переможців у різних номінаціях: за кращий костюм, за краще привітання. На сьогодні цей обряд став улюбленим загальним святом давидгородчан.

Разом із тим обряд щедрування належить до найархаїчніших новорічних віншувальних обходових обрядів, які поширені переважно на Білоруському Поліссі в багатоваріантних місцевих проявах. До нашого часу в ньому найбільш чітко проглядається класична трійчаста структура обхідного обряду, у якій виділяються такі головні етапи: 1) звернення до господарів із проханням дозволити щедрувати; 2) виконання обрядового тексту та гри-вистави, 3) обдаровування, що супроводжується припрошуваннями і словами подяки. Наприклад, обряд «Щчодрик» у с. Ріг Солігорського району Мінської області відбувається за участю традиційних маскованих персонажів, як зооморфних – кози, журавля, коня, так і антропоморфних – діда, баби, «цигана» і «циганки» з «дитиною» (лялькою) в «колисці». Найбільш унікальний персонаж у групі щедрувальників у с. Ріг – це дід і його берестяна маска, аналогів якої більше немає в Білорусі.

У сучасний період виготовляють маски, використовуючи різноманітні матеріали. Дуже гарні й досконалі маски «кози» плетуть із соломи і лози і дбайливо їх зберігають до наступного Різдва.

Як свідчать експедиційні матеріали, сьогодні досить часто різдвяна група організовується стихійно за дві-

три години до початку різдвяного обходу. Якщо ж вона формується заздалегідь, то навіть буває, що її учасники домовляються з господарями, у які будинки вони прийдуть. Треба відзначити, що це абсолютно нове явище в обряді колядування, яке яскраво свідчить про значну трансформацію традиції, адже в минулому столітті колядники починали свій обхід із кінця села і не обминали жодної хати. Трапляються зовсім нові форми колядування: «Я ету зіму не хадзіла калядаваць, а па целэфону калядавала, набяру номер: «Святы вечар, добры вечар, дазвольце калядаваць, Вам песню паспяваць». Хто скажа: «Калядуйце», я песню прапею, хто скажа: «Нека», я лажу трубку» (Катерина Агейчик, 1940 р. н., с. Теробов, Петриківський район, Гомельська область. Зап. А. Боганевої).

Колядники, як і в минулому, отримують дари від господарів, у чії хати вони заходять; колядування завершується вечіркою. До останнього часу живе уявлення селян про залежність майбутнього добробуту від щедрості частування колядників.

Традиційна різдвяна гра «Одруження Терешки» («Жаніцьба Цярэшкі»), яку проводять у закладах культури Вітебщини, є святково-розважальною грою, що має водночас і пізнавальне значення. У північних районах Брестщини, на Гродненському Надніманні, Вітебському Наддвінні зрідка трапляються обходи з вертепом.

З колядками тісно переплітається і святкування Нового року, який є найулюбленим святом дорослих і маленьких мешканців нашої країни. У сучасному суспільстві залишилося небагато свят, які б об'єднували різні верстви урбанізованого суспільства, об'єднували в ритуалі, форма якого відносно стабільна протягом десятиліть. Первісна семантика новорічного ритуалу збереглася в цьому святі досить добре, і міфологічні коріння символіки простежуються досить яскраво. Більшості людей важко уявити собі Новий рік поза звичними формами. Ритуал визначає не тільки і не стільки дії, скільки переживання, тобто призначення ритуалу на психічному рівні – ввести емоції в потрібне русло, поновити вже одного разу пережите емоційне піднесення. Чому саме Новий рік зберіг у сучасному світі ритуальні риси? Щоб народився новий рік, старий повинен померти. Але час – невід'ємний фактор усієї картини світу, розрив у часі (смерть року) є нібито розривом буття, світоустрою, тобто з кінцем року світ гине, і повинен народитися новий. Щорічний крах і відродження світу – ось що таке в основі своїй будь-який новорічний ритуал [1, с.10, 13,22,32,38]. І не дивно, що він зберігся навіть тоді, коли всі інші традиційні ритуали зникли з нашого життя. Подарунки, як і сам Дід Мороз, приходять з іншого світу. Діти точно знають, що в мішку Діда Мороза подарунків вистачить на всіх (ось вони незліченні багатства!). Звідки взявся звичай дарувати один одному подарунки на Новий рік? Перед нами елемент своєрідної магії: подарунки у святкову ніч магічно забезпечують добробут і багатство в новому році. Б'ють куранти, гучно вистрілює пляшка шампанського, дзвенять келихи, а з телевізора звучить гімн.

Різноманітні звуки супроводжують перехід із одного року в інший, новий. Саме в 90-і роки минулого століття в нас з'явився звичай запускати феєрверк. З давнини музика, спів, шум, крики є ритуальним входом у будь-який новий стан людини чи природи, зокрема і в прийдешній новий рік. Будь-яке свято – явище масове. Колективність святкування Нового року дворівнева: це свято водночас і родинне, і загальне. Оскільки свято необхідно відзначити і там, і там, то воно розтягується в часі: гуляння починаються задовго до 1 січня й закінчуються десь у його середині.

Зимові різдвяні свята завершуються Водохрещем *. Нині серед молоді популярне хрещенське купання у відкритих водоймах. За народним уявленням, освячена в храмі хрещенська вода володіє незвичайними властивостями, саме тому її використовують як універсальний засіб допомоги і захисту від усього лихого. Гілки ялинки після освячення води забирають додому для захисту садиби від блискавки та пожежі. Під час свята католики, наприклад, освячують також крейду, якою після богослужіння господарі малюють на дверях своїх будинків три хрести і перші літери (частіше латиницею) імен трьох королів: С, М, В (Каспар, Мельхіор і Балтазар).

Великдень – те свято, яке обов'язково збирає в рідному батьківському домі вже дорослих дітей зі своїми сім'ями. Страви господині готують у суботу. Передусім потрібно пофарбувати в червоний колір яйця, які є символом цього свята – Воскресіння Ісуса Христа. Друга обов'язкова обрядова страва на Великдень – пироги: «Яйкі фарбавалі цыбульніку, я і цяпер так фарбую, як мая маці фарбавала, у печ ста лю і варацца. Многа як фарбую. Шэсць унука у мяне, усе як сабярца: дзеці, унукі, цэлае застолле, дванаццаць чалавек. Пірагі няклі абязацельна.

Я спяку пірог, выразаю кусочак, ста лю туда соль свянцоную» (Ганна Пушкарчук, 1947 р. н., с. Кам'янка, Узденський район, Мінська область).

Не можна уявити собі великоднього столу і без м'ясних страв, тому їх готують у великій кількості.

У сучасний період дуже поширений звичай, згідно з яким до своїх похресників на Великдень приходять хрещені батьки і приносять подарунки: фарбовані яйця, пироги, цукерки, іграшки. В інших селах, відповідно до місцевих традицій, самі діти, обов'язково наряджені в святковий одяг, відвідують своїх хрещених батьків, родичів, відносять їм пиріг, одержуючи натомість від них подарунки. Сучасний Великдень включає майже всі традиційні структурні елементи: святкування в родині, відвідування церкви (костюлу), обмін подарунками між хрещениками і їхніми хрещеними батьками, ходіння «волочильників».

На Вітебському Наддвінні, Гродненському Надніманні волочильний обряд зберігся до наших днів. Волочильники обходять будинки своїх односельців і співають вітальні пісні, за що господарі їх обдаровують.

* За православним календарем 19 січня відзначають Святе Богоявлення, Хрещення Господа Бога і Спаса нашого Ісуса Христа. За католицьким календарем 6 січня – свято Хрещення Господнього, яке традиційно називають святом Трьох Королів.

Порівняно з класичним волочильним обрядом зараз багато чого змінилося в його виконанні. По-перше, кількісно зменшився склад (три–вісім осіб), по-друге, склад групи став мішаний: чоловіки, жінки, а іноді й діти. Центральне місце в обряді займали і продовжують займати волочильні пісні. Носії традицій старшого покоління ще їх пам'ятають. Але що «молодший» склад групи, то в більш редукованому вигляді виконують ці пісні, від яких іноді залишаються тільки зачин і кінцівка – вимога подарунка.

Під час календарних свят освячують певні предмети, насамперед хрещенську воду, стрітенські свічки, вербові гілочки, які використовують як обереги й ліки протягом року: «На Грамніцы я абязацельна хажу цэркву і бяру грамнічную свечку ад гразы. Я як прыхожу с цэрквы, з ёю абхожу се свае пастройкі, хату, сараі, у хаце кажды вугалочак – с парога начынаю і, кажучь, нада па сонцу хату абыходзіць» (Ганна Пушкарчук, 1947 р. н., с. Кам'янка, Узденський район, Мінська область); «Вербная нядзеля – прыгата ліваюцца, празнуюць. Сабіраюць галінкі із вярбы, раней за нядзель тры паставяць яе ваду, яна пусціць пасыначкі такія зялёненькія, тады яе крашваюць самадзельнымі цвяткамі, панавязваюць – яна такая красівенькая, прыбраная і нясуць у цэрка. Там памоліцца бацюшка, усю вярбу эту пасвенціць і нясуць яе дадому, каго жо стрэнуць, б'юць вярбой:

Не я б'ю – вярба б'е,
За тыдзень – Вялікдзень,
Будзь здаро на весь год,
Такі як лёд.

І жо дзяржаць эту вярбіцу дома, за іконку паставяць, патом выганяюць каро ку поле, зты дубчык бяруць і каро ку прыганяюць з зтым дубчыкам, каб яе Бог сахрані у полі» (Віра Дашко, 1932 р. н., с. Костеші, Узденський район, Мінська область).

Сьогодні майже всі обряди, здійснювані раніше протягом усього масляного тижня, відбуваються в його останній день. У багатьох сім'ях печуть і їдять млинці. Поширеним є звичай гостювання зятів у тещі («до тещі на млинці»).

Благовіщення * належить до нерухомих свят білоруського народного календаря, його дуже шанують у народі. При цьому ряд ритуальних обмежень на цей день досить широкий. Донині найперша заборона покладається на будь-яку роботу. Поряд із святкуванням Благовіщення на Поліссі поширене сприйняття цього дня як особливо небезпечного. У цьому ж регіоні, особливо на Західному Поліссі, до Благовіщення традиційно очікують прильоту лелек (буслів), для яких печуть печиво у вигляді буслевої («бусневай») лапки. Як саме печиво, так і ритуали, супроводжувальні висловлювання, пов'язані з ним, становлять особливість західнополіської весняної традиції.

Під час святкування Вербної неділі регіональну своєрідність спостерігаємо насамперед у вербальних компонентах:

* За православним календарем Благовіщення Пресвятої Богородиці – 07.04, за католицьким Благовіщення Пана – 25.03.

зафіксовано велику кількість різноманітних висловів, що добре збереглися і активно побутують при битті вербою. Білоруси-католики виробляють до свята т. з. «пальми».

На Надніманні, а також на заході Наддвіння широко побутує культ святої Агати та пов'язаний із ним комплекс вірувань, особливо серед білорусів-католиків.

Календарні свята якоюсь мірою визначають і події щоденного життя, пов'язаного зі збереженням здоров'я. До сьогодні в багатьох сім'ях наявне регламентоване вживання в їжу фруктів, овочів, меду та інших продуктів нового врожаю, які починають споживати тільки після освячення: «А жо да Спаса яблыка ня ядзім, у мяне маленькі памёр. У цэрка не пойдам, далёка, дак возьмем яблыкі паложым на крышу. Эта 19 жні ня – Яблычны Спас. Бацюшка гаворыць, што ён ужо, як свеця, кругом цэрквы ходзя і свеця, значыць, па сяму свету эта жо свяшчэннае расходзіцца – і яблыкі пасвецяцца. Тады жо гэты яблычак з'ем нашча, на Спаса. А тады жо дзеці Гомлі пасвецяць, ходзя нявестка, у яе тожа первы памёр і чараз нядзелю прывязуць мне з цэркві: і грушы пасвецяць, і яблыкі. У каго дзеці памерлі, ня должан да Спаса есці яблыка, бо малому на тым свеце не дадуць яблыка» (Наталія Сапоженко, 1941 р. н., с. Жовтневе, Кормянський район, Гомельська область).

Усюди в Білорусі до сьогодні побутує повір'я, згідно з яким після свята Іллі (2 серпня) заборонено купатися, щоб не зашкодити своєму здоров'ю, «бо Ілля нарабі гнілля».

За народним календарем четвер передвеликоднього тижня називають Чистим (Страсним) четвергом. Серед сільських жителів Білорусі Чистий четвер до нині має велике значення і супроводжується звичаями, обрядовими діями, прикметами й повір'ями, які групуються навколо ідеї очищення душі, тіла і впорядкування навколишнього життєвого простору. Широко побутує звичай уночі напередодні Чистого четверга ставити сіль і хліб на дворі, після чого, вважають, вони набувають незвичайних цілющих властивостей.

Ушанування померлих у Білорусі – відбиття традиційної культури, стійкий феномен, який продовжує своє побутування і на початку ХХІ ст. Сьогодні повсюди зберігається повір'я, що спілкування з померлими предками, як представниками «того світу», можливе тільки в певні поминальні дні та конкретні відрізки часу і відбувається тільки в певні локальні традиційні періоди.

На більшій частині території Білорусі відвідують кладовища й поминають предків на Радуницю, на Надніманні – у неділю й понеділок тижня Хоми («провідної неділі» і «провідного понеділка»); у деяких районах Гродненщини, Гомельщини, Брестщини – у перший або другий день Великодня. На Західному Поліссі й у деяких районах Наднімання і Східного Полісся виділяють два дні для вшанування померлих: четвер на великодньому тижні – «Навскі четвер» («Навскі чэтвэр»); «Нав(-м)инський Великдень» («Нав(-м)скі Вэлыкдэнь»); «Навське Великодня» («На скае Велікодне»); «Паска померлих» («Паска умершых»); «Поминальніца» («Помэнальніца») і Проводи.

Вірування концентровано об'єднує навколо себе цілий пласт народних міфологічних уявлень, світо-

глядних цінностей і норм символічної поведінки: «Усе і цяпер сабіраюцца на кладбішчы на Рада ніцу, і з Мінска папрыязджаюць, і з дзярэ ні папрыходзяць – як які празнік. Усе свае прысмакі разложваюць і тамака п'юць і ядуць, гамоняць» (Віра Дашко, 1932 р. н., с. Костеші, Узденський район, Мінська область); «У чэцвер – Вяліканне мёртвых, стараемся абкапаць магілкі, а ва торак – Раданіца. Каму няма рэмя – тья суботу абкапаюць. А старэйшыя стараюцца чэцвер. Усё біраем: трава, лісце, а тады носім чысты, жо ценькі пясочак на магілкі. Аградаы красім да етага, фартушкі, лентачкі вешаем: фартушкі – жанчынам, а мужчынам – лентачкі ці рушнічкі купляем. На Раданіцу ідзём, гасцюем. Дома бяром усю яду: і пасху, і булку, і катлеты, і мяса – се прадукты. Засцілаем магілкі і садзімся абедаем, часам к дзвянцаццаці. Сядзем кучкамі, сядзім, гамонім, устрачаюцца се, прыязжаюць. На магілках мы не абедаем, абедаем за сталамі радамі. І ім (нябожчыкам – Т.К.) атальем у чарачкі, маленькім – вадзічкі, яды атложым. Усе стараюцца, халодна – не халодна, нясем ужо еты абед, каб там паабедаць. Паабедаем і ідзем дамо. Хто жо раз'язжаецца, а мы-дома» (Наталія Сапоженко, 1941 р. н., с. Жовтневе, Кормянський район, Гомельська область); «Ходзяць на Рада ніцу, з'язжаюцца се-се. Цяпер мае нукі бегаюць, качаюць яечкі крашанья. Яечкі білі, расціралі і раскрышвалі на магілках. Яду тожа нада расціраць, штоб птушачкі скле валі» (Марія Сергіенко, 1945 р. н., с. Хізів, Кормянський район, Гомельська область).

Серед сучасних сільських жителів немає одностайності в поглядах щодо залишення страв і напоїв на могилах, проте звичай залишати їх сьогодні досить рідкісний через церковні заборони: «На Рада ніцу раней хадзілі, яйцы крашанья насілі, елі там. Но некаторыя гавораць: «Эта няправільна, там гасцяваць» – і бацюшка так гаворыць, і па радзіву выступаюць. Трэба адведаць, палаценца на крыж павесіць, а дадому жо іці, гасцяваць, піць і есці» (Олена Савянок, 1924 р. н., с. Дудзичі, Калінкавіцкі район, Гомельська область). Абільныя трапезы на могілках выклікаюць сёння найбольш наракання у асяроддзі старэйшых мясцовых жыхаро: «Калісь на Раданіцу не хадзілі, а на Мяртвы дзень Вялікання. Эта чацвёрты дзень ад Пасхі, чацвер. Эта жо хадзілі родсценнічка сваіх магілкі абглядалі. Магілкі абкапвалі. Няслі пакойнікам яйцы красныя. А больш нічога не насілі: ні спіртнога, ні яды. Не пілі. Эта цяпер пананіваюцца, гулібішчы, а калісь этага не было» (Ганна Яременко, 1930 р. н., с. Морозовіч, Буда-Кашэлевський район, Гомельська область).

У багатьох білоруських селах і сьогодні побутують звичаї прикрашати зеленню («маем») на Сьомуху (зелені свята – четвер перед Трійцею) свої будинки і садиби («М[Н]авський Великдень»). На Вітебщині кажуть: «Не прышло свята лес, а лес прыйшо на свята». «Май» («клячання») у багатьох сім'ях потім використовують із захисною метою: кладуть під сіно, картоплю, щоб миші не водилися, а також як оберіг від блискавки. Русальний тиждень старші носії традицій вважають несприятли-

вим для людини, що супроводжується комплексом повір'їв, заборон на ті чи інші господарські роботи.

У сільській місцевості зберігається традиція збору купальських трав і їх освячення в церкві (храмі). Багато селян зберігає освячені трави протягом року як оберіг, використовуючи їх також у народній медицині.

Перший Спас (Маковія) святкують 14 серпня. Уранці люди йдуть до церкви на святкову службу, після якої відбувається освячення меду, води, плодів нового врожаю і лікарських рослин. Наприклад, серед жителів Гродненського Надднімання поширене повір'я про надзвичайно цілющі властивості освяченої на Маковія води. Під час свята відбувається вшанування місцевих святинь – джерел. Наприклад, у с. Добриці Славгородського району Могильовської області є джерело «галубая» з цілющою водою, куди на «Маковея» з'їжджаються тисячі людей з усієї Білорусі та з країн близького зарубіжжя. Після хресного ходу та освячення джерела священником люди п'ють воду, набирають її для подальшого зберігання та використання, обмиваються нею, купуються самі й купають хворих дітей. Поблизу влаштовують ярмарок, де продають різноманітну сільськогосподарську продукцію. Особливо багато купують мед, вважаючи його надзвичайно корисним.

Перша Пречиста («Спленне», «Зелна», «Третій Спас») – одне з найбільш шанованих у Білорусі свят: за православним календарем його відзначають 28 серпня – Успіння Пресвятої Владичиці нашої Богородиці і Прісноподіви Марії, за католицьким – 15 серпня – Успіння Пресвятої Діви Марії. У свідомості сільських білорусів до сьогодні Першу Пречисту сприймають як справжнє свято врожаю, воно асоціюється насамперед із освяченням у храмі хліба нового врожаю. Білоруси-католики обов'язково несуть для освячення в церкві лікарські рослини, які протягом року використовують не тільки з лікувальною, але й захисною метою.

Свято Воздвиження * досить поширене серед сільських жителів Білорусі і пов'язане з цілим рядом повір'їв, ознак і заборон, головна серед яких – не ходити в ліс – спільна для всіх східних слов'ян.

Згідно з цим повір'ям, уранці й у день свята земля починає рухатися і розступатися в певних місцях – у ці провалля входять вужі, гадюки, ящірки, після чого земля знову сходиться й замикається аж до Благовіщення.

«Узвіжанне – эта свята такое, яно страшнае. У лес няльзя хадзіць, хаваюцца усе змеі, вужакі. – Ай, ня нада лес іці, а то пападзеш у такі клубок і ня выйдзеш, еслі пападзеш у гэтан клубок вужак. І раньша не хадзілі гэтан дзень у лес. Былі ж і грыбы і дажа грыбы не хадзілі, баяліся тых вужак. Мой папа пашо у лес у этат дзень, ён не прызнава этага, не бая ся. І папа у гэтан клубок вужак і чуць-чуць выша. І сказа, больша я нікагда гэтан день у лес не пайду» (Валентина Шалак, 1930 р. н., с. Матирино, Ушацький район, Вітебська область).

Діди * – один із найважливіших днів у традиційному поминальному річному циклі білорусів. За традицією, у багатьох родинах увечері відбувається поминальна трапеза, яка до наших днів вимагає обов'язкової послідовності обрядових дій, етичної та психологічної стриманості. Сільські господині готують кутю з перловки або інших круп, млинці, квас із грибів, варену капусту, рибу, кисіль. Після її закінчення зі столу нічого не прибирають, страви накривають зверху білою скатертиною і залишають для покійних, які, за народними уявленнями, прийдуть цієї ночі у свій будинок, у своєї родини їсти і пити. У білорусів-католиків у цей день обов'язковим вважають примирення всіх членів сім'ї. У народному світогляді Діди належать до вічних і обов'язкових ритуалів і займають важливе місце в житті сучасного білоруського села: «Я помню гэты абрад, як я толькі нарадзілася. Шэць Дзядо бываіць на гаду: первяя – Грамнічныя, втарыя – Рада ніцкія, патом – Траецкія, Узвіжанскія, Пакро скія і Змітра скія. На Дзяды б'юць курыцу, вараць полі ку. Первае блюда ставяць на стол, калі збіраецца ся сям'я. Старэйшы член сям'і падае блюда, пробуе і аткладвае дзядам. Стаіць асобна тарэлачка для дзядо. Первае блюда – эта куцяца.

Унашай меснасці вараць куцяцу з пярло кі. Значыць, папробвала, бабуля, скажам, папробвала і гаворыць: «Дзяды, дзяды, хадзіце дзедаваць з намі. Самі йдзіця і сваіх дзетах вядзіця». Атлажыла, і мы се далжны паесці хаця б на тры ложкі. Дзецям кажуць: «Зеш хаця б тры ложкі, тады цябе летам ня будуць кусаць камары». А патом падаецца полі ка. Полі ку тожа далжны паесці на тры ложкі. Патом ядуць з полі кі мяса, курыцу. Курыца сігда варылась полнасю, цаліком, толькі лапкі і голаву адразалі. І голаву варылі, і лапкі. І лапкі – эта любімая дзецкая яда. За лапкі біліся. Мяса можаш есці немеряна. Гла нае – эта куцяца і полі ка. Патом падаюцца клёцкі. Клёцкі варацца з дранай бульбы і начыненья куском сала ці грыбамі. Грыбы с салам перакручанья. Клёцкі большыя, варацца кіпятку. Хто сколькі с'едаіць. Я мала, дапусцім, с'едала штук шэць. Патом падаюцца малочныя клёцкі, яны маленькія. Паелі клёцкі і паследняе блюда – эта яешня, запечаная міска, большых алюміневых місках. Тожа самае: на тры ложкі. Пры гэтым разліваецца гарэлка, на Дзяды не чокаюцца, проста памінаюць дзядо, расказваюць пра дзядо: які бы смежны той, што той твары, што гэты каза. І тожа атліваецца дзядам гарэлка, у чарку. Сразу кладуць хлеб, льюць гарэлку і потым усё-усё аткладваецца. Тры раза с'е аткладваюць. После таго, як усё паелі, яшчэ пасядзяць, пагавораць, таму што сабіраецца ся сям'я. Звычайна сабіраліся бабулі, у маленькай хатцы, з Мінска се прыезджалі, з Лепеля. Пасядзелі, пагаварылі і калі се разыходзяцца спаць, са стала нічога не прыбіралі. Лічыцца, што ноччу прыдуць дзяды, будуць есці без нас. Раніцай глядзелі-ці былі дзяды? Вырашылі занесці на

* Свято Воздвиження Пречесного і Животворного Хреста Господнього відзначають, згідно з православним календарем, 27 вересня, з католицьким – Воздвиження Святого Хреста – 14 вересня.

* Православне населення відзначає Діди в Дмитрівську поминальну суботу (остання субота перед днем великомученика Дмитра Солунського, який святкують 8 листопада), католицьке населення – на Спочин усіх померлих вірян (Задумний день) – 2 листопада.

кладбішча. Хто не прышо, нада занесці на кладбішча. І тог, што аткладвалі дзядам, нясуць на кладбішча. Па капельке там разлілі: аднаму палажылі адно, другому – другое. Мы абычна ходзім часіка у дзесіць» (Грина Вершаловська, 1964 р. н., с. Велевщина, Лепельський район, Вітебська область).

Майже повсюдно зберігаються до сьогодні традиційні формули-звернення до покійних: «Памаліліся, тады жо я, як мама дзелала, іду на крыльцо, пакрышчуся і заву сваіх мёртвых: «Прадзедушкі і прабабушкі, бабушкі і дзедушкі, папка і мама, цёткі і дзядзькі, сёстра мае і брацьця, пляменнікі -- усе хадзіця ка мне на вячэру. Каго не звалі – усіх завіця с сабой, а малых – на руках нясіця, большых – за ручкі вядзіця, і се ка мне хадзіця». І хату аткрою» (Валентина Шевцова, 1936 р. н., с. Степи, Жлобинський район, Гомельська область).

Особливо суворою була й залишається вимога готувати обов'язковий (у кожній місцевості свій) набір страв на Діди: «На Радзіцелі нада абязацельна варыць боршч, пякуць абязацельна бліны, першы блін пякуць-і на стол. І сыплюць сахару ці мёду. І кашу варылі абязацельна, і ка басы, у каго што ёсць. Ставім чарачкі і наліваем ім. Гавораць так, што на стале ёсць, то нада сё папробаваць. Эта ж не для нас, а для іх. І на нач ужо лажымся спаць, а тая чарачка і тарэлачка стаялі. Гавораць, што няльзя браць с пола, калі што падзе са стала. Кажды нада, штоб Радзіцелі справі дома» (Наталя Сапоженко, 1941 р. н., с. Жовтневе, Кормянський район, Гомельська область).

У сучасний період святково-обрядовий комплекс став найважливішим елементом у діяльності багатьох закладів культури і творчих об'єднань Білорусі, чий інтереси зосереджені на збереженні, освоєнні й відродженні календарних традицій. Готуючись до свята, культпрацівники спираються на місцеві локальні традиції, акцентуючи увагу на використанні найбільш естетично промовистих елементів із відповідних обрядів, які стають символами того чи іншого календарного свята: на Масляну – катання на конях і частування млинцями, на Великдень – волочильний обхід дворів та ігри з крашанками, на Сьомуху – прикрашання зеленню будинків, на Купала – плетіння вінків і розведення Купальського вогню. Приурочені до кожного свята обрядові пісні виконують учасники фольклорних гуртів. Сьогодні розвиваються здебільшого вторинні форми традиційної календарної обрядовості, адаптовані культпрацівниками для сприймання сучасною людиною.

Свята народного календаря організовують як у фольклорних гуртках, так і для масової аудиторії. Великою популярністю користуються музейні свята, оскільки їхні організатори намагаються залучити глядачів до всіх обрядових дій, що відбуваються на святі, справити на них емоційно-позитивне враження. Нині повсюдно побутують Різдво, Масляна, Великдень, Трійця. Організуючи святкування або потрапляючи в уже організований святковий простір, людина обов'язково налаштовується на естетичну рефлексію його ідеї, образів, символів. Якщо духовні цінності, ідеї та сим-

воліко-ритуальний простір свята знаходять емоційно-аксіологічний «відгук» у душі людини, яка святкує, народжується святкове світосприйняття як індивідуальне переживання сенсу та доцільності цієї події.

Святкове світовідчуття стає кульмінаційним моментом естетичної рефлексії учасників події і переживається як «цілісність», охарактеризувати яку на емоційно-психологічному рівні можна як радість, на когнітивно-му – як фіксацію сенсу буття (цілісності екзистенції, соціального життя і космосу), на рівні естетичних емоцій – як набуття міри величного чи піднесеного, на рівні цілісного світовідчуття людини – як волю і справжнє щастя. Естетична рефлексія учасників свята встановлює міру (межу), що визначає якість і цілісність свята як системно-подієвого феномену, а святкове світовідчуття, як результат динаміки естетичних переживань людини, слугує критерієм сенсу та доцільності будь-якого свята [2, с. 3, 14, 17].

У білоруських містах після невеликої перерви наприкінці 80-х – на початку 90-х років сьогодні знову відзначають Масляну як свято прощання із зимою. Зараз в організацію її святкування з огляду на нові можливості й технічне обладнання сучасних парків, палаців і будинків культури, шкіл включено велику кількість ігрових елементів. Республіканське свято проводів зими «Масляна» у 2009 році відзначали 28 лютого в маєтку білоруського Діда Мороза в Біловезькій Пущі. Свято було організоване на восьми майданчиках. Там можна було послухати виступи творчих колективів Брестської області, подивитися ігрові програми, побувати на виставці майстрів будинків ремесел. Головним видовищем на «Масляній» 2009 року була театралізована вистава «12 місяців», де бог зими Зюзя передав свої права богині весни Лялі, а на багатті було спалено опудало Зими. Також проводжали Снігуроньку і Матір Зиму, які покинули маєток Діда Мороза ще до грудня. А в Білоруському державному музеї народної архітектури та побуту в Строчицях відбулося спалювання опудала ляльки Марени, яка втілювала не тільки зиму, що минула, а й все недобре, шкідливе. Усі присутні могли спалити на масляному багатті старі непотрібні речі, щоб позбутися давніх турбот і проблем. У корчмі пригощалися смачними млинцями.

У деяких сільських клубах і школах, фольклорно-етнографічних гуртках на Стрітіння Господне організовують театралізоване свято «Зима з літом зустрілася», основу якого становить драматичний конфлікт – зустріч зими з літом, яких втілюють антропоморфні маски зими і літа. Можливі також інсценування з використанням стрітенських свічок. У святкування Стрітіння Господнього його організатори включають також весняні пісні, ігри, хоровади, проводять різноманітні конкурси, атракціони.

Сьогодні свято «гукання» (закликання) весни під різними назвами надзвичайно популярне в численних дитячих і дорослих колективах Білорусі. Уже відпрацьовано досить чіткий сценарій проведення сучасного гукання весни як на селі, так і в місті, підібрано відповідну символіку й атрибутику, закріплено персонажів і предмети, які асоціюються з цим святом: гілки верби,

берези та інших дерев, птахи із соломи, паперу або випічка з тіста. Гукання весни супроводжується традиційними весняними хороводами, іграми, піснями.

У 1990-і рр., коли Пасха (Великдень) як релігійне свято було закріплене в офіційному державному календарі, воно набуло значного поширення на території республіки. Культпрацівники почали влаштовувати різноманітні заходи, використовуючи при їх проведенні традиційну великодню і волочильну обрядовість та відповідні пісні, які найбільше збереглися в північно-західних і центральних районах Білорусі, залучаючи самобутні хороводи: «Лука» (Могильовська область), «Стрілки» (Берестейщина), «Водіння Сули» (Гомельщина). У клубах і будинках культури відбувається тетралізована вистава на сцені, яка оформлена у вигляді селянської хати, що знайомить присутніх із традиційними великодніми обрядами і звичаями білорусів.

На Берестейщині практикують таку форму роботи з фольклорними колективами, як проведення регіональних традиційних свят, в основу яких покладено традиційні календарні обряди того чи іншого району: «Весняний таночок» – у Дорогичинському, «Різдвяний фестиваль» – у Столинському, «Червоні святки» – у Березовському. У деяких районах Гомельщини до Введення («Ушэсця») приурочено проведення обряду «поховання (водіння) стріли». Широке побутування відродженого обряду спостерігаємо у Ветківському районі, де він має багато локальних відмінностей по селах.

У 90-і роки Трійцю (Сьомуху) почали відроджувати культпрацівники республіки, спираючись на конкретний місцевий фольклорно-етнографічний матеріал. Перші рік-два підготоване таким чином свято організовує і показує фольклорний колектив, а потім воно поступово перетворюється на свято всього села. У багатьох районах Брестської області відроджується регіональне Троїцьке свято «Куш». У тих білоруських селах, де до революції на Трійцю були престольні (храмові) свята, вони знову відроджуються з початку 90-х років. У їх організації і проведенні беруть участь і культпрацівники, і священники.

У багатьох селах Білорусі силами місцевих фольклорних колективів було відроджено свято Купала. Його відзначають і в білоруських містах, де воно повністю перетворилося на театралізовану виставу з деякими зовнішніми атрибутами традиційної купальської обрядовості, як-от: урочисте підпалювання багаття, факельна хода, хороводи, виконання купальських пісень, спалювання опудал, хода до річки, зустріч сонця, спостереження за його «купанням».

Обряд «Зажинки» сьогодні проводять у тих господарствах, де є зацікавлені в цьому керівники та фольклорні колективи, здатні його провести. обов'язковими компонентами сучасних Зажинків є зжинання серпом першого снопа найбільш шанованою в селі жінкою, вручення зажинкового снопа керівникові господарства, виконання обрядових зажинкових пісень, побажання комбайнерам, які працюватимуть на жнивах.

У сучасний період небувалого розквіту у своєму розвитку зазнають «Дожинки», що підтримують споконвічні ідеали працьовитості білорусів, демонструють

високу роль професії хліборобів у системі святкової культури нашої країни й офіційне визнання їхніх заслуг на державному рівні. Починаючи з 1996 року, свято Дожинків у Білорусі організовують як республіканський фестиваль-ярмарок трудівників села. Такі фестивалі вже відбулися в усіх областях Білорусі: «Дожинки – 96» (м. Стольне Брестської області), «Дожинки – 97» (м. Мости Гродненської області), «Дожинки – 98» (м. Несвіжі Мінської області), «Дожинки – 2000» (м. Дзержинськ Мінської області), «Дожинки – 2001» (м. Мозир Гомельської області), «Дожинки – 2002» (м. Полоцьк Вітебської області), «Дожинки – 2003» (м. Пружани Брестської області), «Дожинки – 2004» (м. Волковиськ Гродненської області), «Дожинки – 2005» – (м. Слуцьк Мінської області), «Дожинки – 2006» (м. Бобруйськ Могильовської області), «Дожинки – 2007» (м. Річиця Гомельської області), «Дожинки-2008» (м. Орша Вітебської області), «Дожинки – 2009» (м. Кобрин Брестської області). План підготовки святкових і фестивалейних заходів передбачає ремонт житлового фонду малих міст, асфальтування вулиць, упорядкування парків, побудову нових пунктів громадського харчування, реставрацію пам'яток історії та культури, введення в дію соціально-культурних об'єктів.

Дожинки передбачають святкову ходу всіх учасників по центральній вулиці міста і вихід на центральну площу, де розвивається Державний прапор Республіки Білорусь. Попереду колони два хлопці і дві дівчини в білоруських національних костюмах несуть розгорнутий прапор фестивалю-ярмарку, який має вигляд світло-зеленого полотнища із зображенням емблеми фестивалю – «золотого колосся». На площі після позивних фестивалю-ярмарку починається урочистий мітинг, на якому виступають посадовці Ради міністрів, Адміністрації Президента Республіки Білорусь, місцевих облвиконкомів і райвиконкомів. Після мітингу відбувається нагородження найкращих комбайнерів, шоферів, переможців жнивних змагань, вручення їм цінних подарунків. Потім починається концерт найкращих фольклорних колективів республіки. Кожен фестиваль «Дожинки» супроводжували виставки робіт народних умільців усіх видів декоративно-прикладного мистецтва, кулінарних виробів, дитячої творчості. Свято триває два дні. На другий день фольклорні колективи роз'їжджаються по району, а в самому місті відбувається виставка сільськогосподарської продукції і техніки, що брала участь у збиранні врожаю, урочисте проходження цієї техніки центральними вулицями міста. Тут також можна побачити старовинну сільськогосподарську техніку і традиційні знаряддя праці для збирання зерна. Одночасно в місті паралельно працює декілька майданчиків, на яких проходять концерти професійних і самодіяльних колективів, організовано безпрограшну лотерею, відбуваються народні ігри та забави, різні спортивні змагання. Охочі мають змогу відвідати ярмарок, де свою продукцію виставляють найкращі республіканські підприємства. Увечері відбувається гала-концерт,

факельна хода або салют, нічна дискотека для молоді на відкритому майданчику.

Свято «Богач», або Друга Пречиста *, увібрало в себе народні та християнські елементи і має синкретичний характер: з одного боку, це свято на честь Божої Матері, а з другого – землеробське свято на честь закінчення збору врожаю. Культпрацівники разом із народними колективами почали відроджувати його на місцевому фольклорно-етнографічному матеріалі. Поступово в деяких селах свято, підготоване артистами-аматорами, перетворювалося на свято всього села. Так сталося в Столбцовському, Слуцькому, Молодеченському, Воложинському районах Мінської області, Кличевському, Славгородському, Мстиславському, Хотимському районах Могильовської області та багатьох інших регіонах Білорусі. Часто свято «богача» проводять у сільських школах, куди діти приносять фрукти й овочі, вирощені на власних городах і пришкольних ділянках, влаштовують цього дня виставку своїх творчих робіт, організують концерт художньої самодіяльності.

Покровські свята на території Білорусі почали активно відроджуватися в 1990-і рр. Вдалим вийшло свято Покрови, проведене в 1992 році в м. Мстиславі Могильовської області. У його підготовці брали участь як культпрацівники, так і священнослужителі соборної церкви Олександра Невського в м. Мстиславі. Найбільш пам'ятними моментами цього свята стали духовна музика, спів, звернення священника до вірян, ярмарок, народні гуляння.

Останні десять років на Покрову відбуваються ярмарки й масові народні гуляння в м. Кормах Гомельської області та деяких селах цього району. Осінні ярмарки приурочують до Покрови і на Вітебському Надозер'ї.

День Пам'яті, 2 листопада, значиться в офіційному календарі державних свят і пам'ятних дат Республіки Білорусь. У цей день у багатьох білоруських школах проводять відповідні ранки й вечори, де фольклорні колективи показують традиційні осінні поминальні обряди, організують камерні заходи – «Громадянська тризна», «Мій родовід» та ін.

Перспективний шлях адаптації та актуалізації традиційної народної культури (а в її межах і традиційної календарної обрядовості) пов'язаний із передачею дітям та молоді культурної спадщини, традиційних норм, цінностей, знань, навичок і вмінь. Найбільшого результату в цій справі досягають там, де вчителі працюють у тісному контакті з культпрацівниками, враховуючи стан місцевого фольклорно-етнографічного середовища. У різних куточках Білорусі можна знайти багато прикладів, коли дорослі розумно використовують різноманітні жанри місцевого фольклору, традиційні види ремесел і мистецтва як у свята, так і в повсякденній роботі з дітьми.

Сьогодні найпоширенішою формою виховання школярів засобами народного мистецтва є позакласні

і позашкільні заняття у фольклорно-етнографічних гуртках, де в найбільш ефективній синкретичній формі поєднуються спів, танці, театральне й декоративно-прикладне мистецтво. Основні принципи народної педагогіки, а саме: поступовість, невимушеність зростання дитини в процесі освоєння нею святково-обрядової та фольклорної спадщини – були взяті за основу при створенні сучасної системи виховання дітей засобами традиційного білоруського народного мистецтва. Пропонована система спрямована на врахування місцевої конкретної фольклорно-етнографічної ситуації кожного регіону, району, навіть села. У тих білоруських селах, де досі живе фольклорна традиція, діти навчаються народних пісень, танців, обрядів, традиційних ремесел безпосередньо від дорослих носіїв усним шляхом. В інших селах, де різноманітні жанри фольклору майже не побутують, але ще живі в пам'яті представників старшого покоління, учителі та культпрацівники виявляють цих людей, записують від них необхідну інформацію, зберігають її і знайомлять дітей із найкращими зразками народної творчості, найліпшими виконавцями та майстрами. У місті і в урбанізованих селах на перше місце виходить особистість наставника, керівника фольклорно-етнографічного колективу. Учителю підбирає репертуар відповідно до віку дітей, поступово, починаючи від простих дитячих творів, підводить їх до складніших, які б діти самі могли зрозуміти й оцінити їхню красу. У деяких із цих гуртків головну увагу приділяють вивченню народних танців та пісень, в інших – навчанню народних ремесел і промислів, але в більшості з них поєднуються всі види народного мистецтва. Спадкоємність фольклорних традицій забезпечують два основні способи: усна наступність і письмові (друковані) джерела.

Перший, усний, спосіб передбачає спадкоємність або через безпосередні неформальні контакти із живими носіями традицій, тобто природним шляхом «з уст до уст», яким традиції передавалися віками (найчастіше це відбувається в умовах сільського середовища); або через аудіо- та відеозаписи автентичних форм традиційної культури, коли безпосередньо контактувати з живими носіями досить важко – такий спосіб переважає в міських умовах.

Усний спосіб спадкоємності можливий без втручання керівництва ззовні, наприклад, у сім'ї. Але в умовах сьогодення, коли природні міжпоколінні зв'язки виявляються часто розірваними, а інститут сім'ї перебуває в кризовому стані, спадкоємність традицій усним шляхом треба відновлювати і спеціальним чином організовувати. Відтворити ці процеси зараз неможливо без участі в них освічених і свідомих людей. Як показує практика, такими особами часто стають працівники культури і освіти, небайдужі до стану глибинної білоруської культури, які розуміють як її художні якості, так і величезний виховний потенціал. Однак керівників-організаторів такого роду явно не вистачає, щоб у справі спадкоємності традицій народної культури усним шляхом перейти з рівня окремих, дуже вдалих спроб на

* За православним календарем це свято відзначають 21 вересня в день Різдва Пресвятої Владичиці нашої Богородиці і Пріснодіви Марії, за католицьким – 8 вересня в день Різдва Пресвятої Діви Марії.

рівень одного з провідних способів збереження і подальшої передачі надбання корінної культури білорусів наступним поколінням.

Більш звичне і розширене засвоєння традицій народного мистецтва через письмові джерела. Таким шляхом іде абсолютна більшість колективів художньої самодіяльності, які очолюють керівники, що здобули спеціальну освіту й володіють методикою роботи з народно-сценічними колективами. Джерелом їхнього репертуару стають всілякі оброблення фольклорних творів або авторські сценічні композиції.

Той чи інший спосіб передачі традицій народного мистецтва неоднаковий щодо якості засвоєння самих традицій. Найбільш близький до автентичного стилю усний спосіб, при якому дитячі або юнацькі групи через деякий час настільки опановують цей стиль, що можуть існувати в режимі художньої саморегуляції, тобто самостійно опановувати будь-які народні пісні, танці, ігри, розповідати казки, билини, історії і т. д. Такому стилю властива абсолютна природність і свобода поведінки, що особливо приваблює в дитячих і підліткових групах, де діти залишаються дітьми з притаманними їм безпосередністю та невимушеністю. У таких групах обов'язково є стихійні лідери, провідники, до чия думка прислухаються всі інші учасники. Саме усний шлях найбільшою мірою забезпечує збереження традицій у їх теперішньому вигляді. Усний спосіб наслідування завжди пов'язаний із конкретною традицією, і в цьому його практична значущість.

У багатьох сільських і міських школах учні за допомогою вчителів проводять протягом року традиційні білоруські календарні свята, які відповідають їхньому віку і містять величезний естетичний та емоційний потенціал. Проведення уроків або позашкільних заходів із використанням елементів фольклору, традиційної обрядовості має свою специфіку, оскільки в цьому разі вчитель виконує функцію передачі народних традицій. Тому його спілкування з дітьми повинно бути природним, наближеним до умов сімейного виховання.

Сільські заклади культури базові для традиційної культури, у тому числі й традиційної календарної обрядовості. Саме на селі залишилися ті фольклорні осередки, споконвічні національні свята, які мають особливе значення для розвитку автентичної культури і підлягають охороні з боку держави. Поняття охорони поширюється не тільки на вказані осередки, але й на самих живих носіїв цієї традиції. Для допомоги в побуті старшим носіям залучають дітей і підлітків. У такому разі діти природно, органічно виховуються в безпосередньому просторі традиційної моралі та

етики – поваги, чуйності до старших. При поширенні місцевих традиційних календарних свят особливу увагу акцентують на їхніх несценічних формах. У багатьох білоруських селах відновлюються храмові (престольні) свята, народні ярмарки і традиційні форми проведення дозвілля.

Популяризації та адаптації традиційних календарних свят до нових суспільно-соціальних і культурних змін багато в чому сприяють фольклорно-етнографічні фестивалі, які спрямовані на охорону і збереження регіональної та локальної традиції народної спадщини. Час проведення фестивалів приурочують до традиційних календарних свят: «Берегиня», яке проводять у смт Жовтневому Гомельської області, де основну увагу спрямовано на дітей і молодь (Трійця або Купали); «Казюкі» – фестиваль народних промислів, який проходить у Гродно 4 березня на честь святого Казимира, захисника всіх ремісників та ін.

Фестивальні заходи врізноманітнюють побут городян, жителів віддалених сіл і містечок, які під час святкових та фестивальних заходів відвідують артисти. Фестивальна діяльність – потужний фактор позитивного впливу на соціально-культурне середовище регіонів. При належній організації суспільно-культурного життя, управління художньо-культурною діяльністю фестивалі можуть стати ефективною формою збереження і розвитку регіональної святково-обрядової культури, історико-культурної спадщини, потужним ресурсом розвитку регіону.

Соціальна значущість фестивальної діяльності у сфері народної художньої творчості й доцільність її розширення та поглиблення проявляються в тому, що фестивальні заходи відроджують забуті пласти національної та світової культури, стимулюють усі види творчої активності, підвищують престиж та імідж своєї місцевості, сприяють поживленню зв'язків між регіонами, а також формуванню єдиного культурного простору [3, с. 117–120].

Традиційні календарні свята зберігають своє принципове значення й місце в житті сучасної людини. Національне свято не тільки відображає систему і специфіку духовно-моральних цінностей, але й водночас є механізмом, що регулює соціальні відносини, сприяє формуванню фундаментальних структур моральності й духовних цінностей особистості.

У процесі адаптації і модернізації традиційних календарних свят провідна роль належить таким функціям: соціальної інтеграції, соціально-нормативній, комунікативній, розважально-рекреаційній.

Література

1. *Байбурин А.* Ритуал в традиционной культуре. – СПб., 1993.
2. *Гужова И.* Праздник как феномен культуры в контексте целостного подхода – Автореф. дисс... канд. философ. наук. – Томск, 2006.

3. *Сіэурава Л.* Фестывальная дзейнасць як фактар захавання і развіцця культуры рэгіёнах Беларусі // Павышэнне ролі клубных устаноў у сацыякультурным жыцці рэгіёна :

матэрыялы Рэсп. навук.-практ. канф. (22–23 ліст. 2006 г., г. Мінск). – Мінск; 2006. – С. 116–123.